

ХАЛҚАРО МЕҲНАТ МИГРАЦИЯСИГА ДОИР НАЗАРИЙ ҚАРАШЛАР

З.А.Қодирова, ТДШУ, PhD

Г.С.Ғазиева, ТДШУ таянч докторанти

Аннотация:

Мақолада меҳнат миграциясининг иқтисодий назариялари таҳлил қилинган. Меркантилизм даврида иммиграцияга рухсат берилиб, эмиграцияга чеклов қўйилганлиги келтирилган. А.Смит ва Д.Рикардолар томонидан меҳнат бозоридаги талаб ва таклифни тартибга солишда миграциянинг кўринмас қўл вазифасини бажариши айтиб ўтилган. Халқаро меҳнат миграцияси билан боғлиқ барча назариялар иқтисодий жиҳатдан ўрганилган.

Калит сўзлар: Миграция, халқаро меҳнат миграцияси, меҳнат миграцияси назариялари.

Асосий қисм. Ҳозирги иқтисодий ривожланиш даврида меҳнат миграцияси жараёнларининг долзарблиги ортса ортмоқдаки, аммо юзага келган Covid 19 пандемияси шароитига қарамай унинг муҳимлиги кун тартибидан тушгани йўқ.

Меҳнат миграцияси бу- шахсларнинг бир давлатдан бошқа давлатга ёки ўзи резидент ҳисобланган давлат ҳудудида ишга жойлашиш мақсадида кўчиши. Ишчи кучи миграцияси кўпгина давлатлар томонидан уларнинг миграцияга оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлари орқали тартибга солинади. Бундан ташқари, баъзи давлатлар ташқи миграцияни назорат қилиш доирасида чет элларда ўз резидентлари учун имкониятлар яратиш билан фаол шуғулланишади.¹

Мазкур тушунчанинг назарий жиҳатларига эътибор қаратар эканмиз, унга доир ёндашувларнинг қанчалик хилма-хиллиги ва ўзига хос эволюцион босқичларни босиб ўтганини кўришимиз мумкин бўлади.

Меҳнат миграцияси жараёнлари ишлаб чиқариш кучларининг таркибий қисми бўлиши инсон меҳнати назарияси анча йиллик тарихга эга бўлиб, олимлар Якуб Бийяк ва Злотниклар миграцияга доир назарияларни иқтисодий, социологик, географик ва аралаш назарияларига ажратдилар². Россиялик олим Ионцева В.А. меҳнат миграциясини ўрганишда иқтисодий ёндашув 20 дан ортиқ турли илмий ёндашув ва йўналишларга эътибор қаратган. Тадқиқотчи А.Гребенюк бу борада ўз эътиборини 12

¹ Халқаро миграция ташкилоти (IOM). <https://www.iom.int/key-migration-terms#Migration> дан 14.05.2019 да олинди.

² Bijak J. Forecasting international migration: selected theories, models and methods Central European Forum for Migration Research: CEFMR Working Paper No. 4/2006. – 2006. – P. 5. – <http://www.ppge.ufrgs.br/GIACOMO/arquivos/eco02268/bijak-2006.pdf>

та назарияни ўрганишга қаратди³.

Шуни эътиборга олиш керакки, меҳнат миграцияси моҳиятини тушунтиришга қаратилган барча иқтисодий ёндашувлар -уни меҳнатни қайта тақсимлаш механизми деб билади. Ушбу назарияларда миграция ҳаракатини белгиловчи омиллар турли хил. Миграция назарияларининг айримларини меҳнат мигрантлари ва умуман иқтисодиёт учун меҳнат миграция омиллари, механизмлари ва оқибатларини тушунтириш нуқтаи назаридан кўриб чиқамиз.

1. Меркантилизм – ушбу ёндашув вакиллари Ғарб илмий йўналишларига биринчилардан бўлиб аҳолининг халқаро миграциясини киритган. Т.Мен ва Ж.Б.Кольберлар (XVII аср) олтин ва аҳолининг ўсишини мамлакат фаровонлиги белгиси сифатида кўриб, хорижий ишчиларнинг, хусусан, хорижий хунармандларни келишига эътибор қаратиб, ўз фуқароларининг эмиграциясини таъқиқлашни таклиф қилганлар⁴. Меҳнат иммигрантлари мамлакат аҳолиси сонини ортиши манбаи ва фаровонлигини яхшиланиши сифатида қаралган. Меркантилистлар ёндашувининг ўзига хос хусусияти, бу уларнинг бойлик гарови фақат товарларни экспорт қилишдан олинган фойдага асосланган бўлиб, ишчи кучини экспорт қилиш иш ҳақини оширилишига ва фойданинг қисқаришига олиб келади.

2. Классик сиёсий иқтисод намоёндалари (А. Смит, Д. Рикардо, Д. Мил, Д. Стюарт) халқаро ва ички меҳнат миграциясига эътибор қаратиб, уларнинг асосий постулати "капитал ва ишчи кучи экспортининг ўзаро таъсири ва тўлдирилишида" деб билдилар. Шундай қилиб, А.Смит капитал ва товар билан бир қаторда ишчи кучининг ҳам тўсиқсиз халқаро ҳаракатини қўллаб-қувватлаб, мазкур бозор кучлари иқтисодий ривожланиш ва қашшоқликни камайтиришни максимал даражада таъминлашни таъкидлайди. Д. Рикардо ва А. Смит меҳнат ресурслари бозорнинг кўринмас қўли таъсирида, талаб ва таклифни тартибга солиш орқали, ишчи кучининг уларга талаб юқори бўлган жойларга ўтишларига ишонган. Шундай қилиб, меҳнат бозоридаги талаб ва таклиф туфайли ишчи кучининг мобиллиги табиий ўзи- ўзини тартибга солувчи жараён бўлиб, асосан иш ҳақи даражасининг дифференциациясига боғлиқ. Ушбу жараён бозорнинг эркин ривожланишига чекловлар йўқлиги билан рағбатлантирилиши керак.

3. Марксизм - бу яна бир илмий йўналиш бўлиб, аҳолининг айнан меҳнатга лаёқатли қисми миграциясининг моҳиятини тўлиқ асослаб, қуйидаги иккита асосий постулатларни ажратиб кўрсатдилар.

-Биринчидан, капиталистик жаҳон иқтисодиётининг ривожланиши меҳнат миграциясининг ҳақиқий асоси бўлмиш ишчи кучи эксплуатацияси даражаси, меҳнат шароитлари ва иш ҳақи фарқлари туфайли ишчи кучининг эмиграцияси ва иммиграциясининг ўзаро боғлиқлигини келтириб чиқаради.

Иккинчидан, дунё аҳолисининг такрор кўпайиши нотекис тақсимланганлиги учун

³ Гребенюк А.А. Теоретические подходы к изучению международной трудовой миграции // Миграция и социально-экономическое развитие. — 2016. — Том 1. — № 1. — С. 17–38. — doi: 10.18334/migration.1.1.38078

⁴ Экономика народонаселения: Учебник / Под ред. проф. В.А. Ионцева. – М.: Инфра-М, 2007.

хорижий ишчи кучига бўлган талабнинг кескин ўсиши ва унинг жаҳон хўжалиги марказлари ўртасида нотекис тақсимланиши келиб чиқади. Аҳоли нотекис тақсимланишининг нафақат иқтисодий, балки демографик жиҳатлари ҳам мавжуд бўлиб, улар маълум донор мамлакатлар аҳоли сонининг камайиши, унинг ёш ва жинсий таркибига салбий таъсир кўрсатади.

Марксистлар асосий эътиборни меҳнат миграциясининг макро даражасига қаратсада, аммо уларнинг ёндашувлари миграция ҳаракатининг кўплаб бошқа шакллари тушунтириб беришга қодир бўлмаганлиги, унинг заиф жиҳати бўлди.

4. Д. Кейнснинг номи билан аталган Кейнсчилик назарияси классик ва неоклассик йўналишлардан фарқли равишда бозор иқтисодиётини ўз-ўзини тартибга солишни инкор этади ва "номукамал меҳнат мобиллиги" га алоҳида эътибор қаратиб, ишсизликни миграциядан чиқариб ташлади. Ушбу кейнсчилик назарияси вакиллари халқаро меҳнат бозори энг аввало, бир бирига зид бўлган миллий манфаатлар тўқнашуви натижасида юзага келадиган халқаро ишчи кучи миграцияси ҳисобига шаклланди.

5. Меҳнат миграциясининг муҳим назарий асосларидан бири бўлган неоклассик концепцияси иш ҳақи даражасидаги халқаро фарқларга эътибор қаратиб, у биринчилардан бўлиб миграцияни тўлиқ ва ишончли маълумотлар асосида ўз истиқболларини тўғри баҳолашга қодир бўлган оқилона шахснинг қарори деб ҳисоблаган. Аммо ушбу концепцияда бошқа ҳудудга кўчиш харажатлари ва ишсизлик муаммолари ҳисобга олинмаган [4].

Ж. Хикс ишлаб чиқариш омиллари бўлмиш меҳнат ва капиталнинг нотекис тақсимланиши натижасида мамлакатлар ўртасидаги иш ҳақи даражасидаги фарқланишга миграцияни рағбатлантиришнинг асосий сабаби сифатида қарайди. Натижада, миграция иш ҳақи (даромадлар) даражасини тенглаштиришга ва жаҳон меҳнат бозорини қуйидаги икки йўналишда барқарорлаштиришга ёрдам беради:

- бевосита - ортиқча меҳнат ресурслари билан таъминланган мамлакат бозоридида ишчи кучи таклифини камайтириш ва унинг тақчиллиги кузатилган мамлакатда ишчи кучи таклифини кўпайтириш орқали;

- билвосита - масалан, мигрантларнинг халқаро пул ўтказмалари орқали.

Микро даражадаги неоклассик ёндашув (М. Тодаро ва Л. Марушко) доирасида меҳнат миграцияси шахс ёки уй хўжалиги фаровонлигини ошириш манбаи сифатида қабул қилинади. Жисмоний шахс миграция тўғрисида қарорни миграциядан олинмаган фойда ва уни амалга ошириш харажатлари таҳлили асосида қабул қилишини, миграция - бу инсон капиталига сармоя киритишнинг бир шакли эканлигига ишора қилган⁵. Кўчиш ҳудуди маълум бир шахснинг ушбу ҳудудга максимал фойда келтириши билан тавсифланади. Неоклассик ёндашув танқидчилари бундай назария қайтиш миграцияси механизмининг ёки иш ҳақининг ошишига боғлиқ бўлмаган меҳнат миграциясини тушунтирмаслигига эътибор қаратдилар. О. Старкнинг иш ҳақининг ҳудудий фарқлари билан боғлиқ бўлмаган механизм ва моделни қайтариш миграциясини тушунтиришга қаратилган назарий ёндашувлари даромад олишдаги фарқларга эмас, балки ундан

⁵ Абылкаликов С.И., Винник М.В. Экономические теории миграции: рабочая сила и рынок труда. / Бизнес. Общество. Власть. – 2012. – № 12. – С. 1-19.

фойдаланиш имкониятларининг фаркига асосланади⁶.

Шунингдек М.Г.Колосницына, миграция биринчи навбатда даромадни максимал даражага кўтаришга интилаётган шахснинг онгли қарори сифатида қабул қилиниши айнан неоклассик концепция доирасида бўлганлигини таъкидлайди⁷.

6. Халқаро меҳнат миграциясини макро даражада иқтисодий циклнинг тескари алоқаси назарияси намоёндалари Б. Томас ва бошқалар кўриб чиққан. У ишчи кучининг мамлакатдан мамлакатга кўчиш йўналиши иқтисодий ривожланишнинг циклик фазаларининг тескари ўзгариши билан белгиланишини таъкидлаган.

7. Миграциянинг янги иқтисодий концепцияси неоклассик ёндашувни тўлдиришга ҳаракат қилди. Ушбу концепция доирасида миграцияга оиланинг стратегияси сифатида қаралди. Оилавий қарор даромадларни кескин камайиб кетиш хавфи олдини олиш мақсадида даромад манбаларини диверсификация қилиш билан ишлаб чиқариш имкониятларидаги молиявий чекловларни бартараф этишга қаратилади. Бундан ташқари, кўчиб ўтишга қарор қилган оилага атрофдагиларни даромад даражаси муҳим омиллиги таъкидлаб ўтилди. Миграциянинг янги иқтисодий концепциясини қўллаб-қувватловчилар индивид ўрнига шу билан индивид ўрнига оила қўйиш билан ўрганиш объектини ўзгартирдилар. Энди миграцияни амалга ошириш қарорига шахс яқка ўзи эмас, балки оиласи билан биргаликда келиши таъкидланди. Бунга неоклассик концепция изоҳлай олмаган ривожланаётган мамлакатлар аҳолиси миграцияси бўйича олиб борилган эмпирик тадқиқотлар натижалари сабаб бўлган⁸.

И.В.Калашникованинг фикрича, миграциянинг янги иқтисодий концепциясига кўра, меҳнат миграцияси тўғрисидаги қарор асосан яқка шахс эмас, балки унинг иш жойи ва яшаш жойини ўзгартирмайдиган оила аъзолари билан биргаликда қабул қилинади. Чунки ушбу концепцияга асосан миграция натижасида яқка шахснинг эмас, балки бутун оиланинг, жамиятнинг даромадлари максимал даражага кўтарилиши мумкин⁹.

Шундай қилиб, қарор қабул қилишда индивидуал мустақиллик ғояси эмас, балки оила билан қабул қилинган стратегия фойдали бўлади.

Миграция назариясининг ривожланиши анъанавий моделга янги омилларни қўшиш йўли билан давом этди. Ишчи кучини ҳаракатлантирувчи омиллардан бири бу-бошқаларнинг даромад даражасидир. Ушбу ғояни биринчи бўлиб О. Старк кўриб чиққан¹⁰. Унинг фикрича кишилар у ёки бу тарзда ўзларининг даромадларини атрофдаги дўстлари, ҳамкасблари, қўшнилари, ўзларининг ижтимоий гуруҳи

⁶ Stark O. Tales of Migration without Wage Differentials: Individual, Family and Community Contexts: ZEF Discussion Paper on Development Policy No. 73. – University of Bonn: Center for Development research, 2003. – 22 p.

⁷ Колосницына М.Г., Суворова И.К. Международная трудовая миграция: теоретические основы и политика регулирования // Экономический журнал Высшей школы экономики. – 2005. – Т. 9. – № 4. – С. 543-565.

⁸ Katz E., Stark O. Labor Migration and Risk Aversion in Less Developed Countries // Journal of Labor Economics. – 1986. – Vol. 4. – № 1. – P. 134–149.

⁹ Калашникова И.В., Мироненко О.В. Трансферты домашних хозяйств: сущность, типология, факторы их формирования // Экономика труда. – 2014. – Том 1. – № 1. – С. 59-68. – doi:10.18334/et.1.1.11

¹⁰ Stark O. Rural-to-urban Migration in LDCs: a Relative Deprivation Approach // Economic Development and Cultural Change. – 1984. – Vol. 32. – № 3. – P. 475-486.

даромадлари билан таққослашади. Бундай таққослаш психологик харажатларни ёки фойдаларни, қониқиш ҳисси ёки аксинча, норозиликни келтириб чиқариши мумкин¹¹.

8. Сегментланган меҳнат бозори назарияси ёки иккиламчи меҳнат бозори назарияси вакиллари (М. Пиоре (1979), А. Портес, Д. Солоу ва бошқалар) халқаро миграцияни хорижий ишчи кучига доимий талаб натижаси сифатида кўрганлар¹². Меҳнат мигрантларига бўлган талаб иқтисодийнинг таркибий эҳтиёжларига боғлиқ. Уларнинг фикрича, меҳнат миграцияси донор мамлакатлардаги итариш омиллари билан эмас, балки фақат реципиент мамлакатлардаги тортишиш омиллари туфайли юзага келади. Б. Калиновска ва М.Кнапинскалар ушбу назариянинг ривожланган мамлакатларда хорижий мигрантга талабнинг пайдо бўлишига ёрдам берадиган 4 омилни ажратиб кўрсатган.

Биринчи омил- бу структуравий инфляциянинг таъсири бўлиб, бу кам ҳақ тўланадиган ишчиларнинг иш ҳақини ошириш харажатларини оширади. Ушбу харажатларнинг ўсиши доимий иш ҳақи таркибини сақлаб туриш мақсадида юқори маошли лавозимлар иш ҳақи даражасини ҳам оширишни талаб қилади.

Иккинчи омил -бу мотивация бўлиб, у одамларни иш билан шуғулланишга ундашда муҳим омил ҳисобланади, аммо шу билан бирга бандлик иерархиясининг қуйи поғоналарида бўлганлар учун ҳам жиддий муаммоларни келтириб чиқаради. Чунки бу зинапояннинг қуйи поғоналарида банд бўлиш обрўли эмас ҳисобланади.

Учинчи омил- бу иқтисодий дуализм шароитида мигрантлар фойдасига танлов омили бўлиб, яъни ривожланган мамлакатларда меҳнат бозорининг икки тармоққа бўлинишида ифодаланган: капитал сиғимкорлиги юқори бўлган тармоқ ва меҳнат сиғимкорлиги юқори бўлган тармоқ. Капитал сиғимкорлигини талаб қиладиган тармоқларда иш берувчилар юқори сифатли ускуналар билан барқарор иш жойларини таклиф қиладилар, бу эса юқори малакани ва ходимларни тайёрлашга сармояларни талаб қилади. Бироқ, меҳнат сиғимкорлигини талаб қиладиган соҳада иш берувчилар анча хавфли ишларни таклиф қиладилар. Шу сабабли, ушбу соҳада иш учун ишчиларни топиш жуда қийин ва мигрантларни тайёрлаш керак бўлади.

Тўртинчи омил демографик омиллар ва ишчи кучини такрор ишлаб чиқаришдаги асосий ўзгаришлар ҳисобланади¹³.

Мотивация ва таркибий инфляция муаммолари, бозор иқтисодиётининг иккиламчи табиати билан биргаликда, меҳнат шароитларига ўзбошимчалик қилмайдиган ва кам иш ҳақи билан ноқулай ва беқарор шароитларда ишлашга тайёр бўлган ишчи кучига доимий талаб туғдиради. Илгари ушбу талаб аёллар ва ўспиринларни иш билан таъминлаш орқали қондирилди. Бугунги кунда аёллар бандлигининг роли сезиларли даражада ўзгарди ва энди уларнинг мақсади минимал даромад олиш эмас, аксинча ўзларининг мартабаларини ошириш ва ўзларининг ижтимоий ҳолатларини яхшилашдир. Бундан ташқари, бандликнинг ёш таркиби ўзгарган. Ҳозирда ишчи кучи

¹¹ Дементьев Н.В., Какушкина М.А. Влияние внешней трудовой миграции на развитие социально-трудовых отношений региона (на примере Тамбовской области) // Российское предпринимательство. – 2014. – № 6. – С. 80-92.

¹² Piore M. Birds of passage. Migrant labour and industrial societies. – New York: Cambridge University Press, 1979. – 240 p.

¹³ Kalinowska B., Knapinska M. Review of Chosen Migration Theories. – 2013. – P. 45-54.

таркибида вояга етмаганлар сони камайиб бормоқда, асосан ёшлар таълимни якунлаш ва малака оширишни танлаганлар. Шундай қилиб, энди карьерасини бошлаётган ишчиларга бўлган талаб ва ишчи кучининг кўпайиши ўртасидаги номуаносиблик хориж ишчи кучига талабнинг ошишига олиб келади.

9. Жаҳон меҳнат бозори (Е.П.Плетнев, Ж.Жонстон ва бошқалар) аниқ белгиланган ҳудудий чегараларга эга эмас, ишчи кучини экспорт қилиш ва импорт қилиш билан бирга, дунёнинг у ёки бу минтақаларида меҳнат мигрантларига бўлган талаб ва таклифни аниқлайди, шунингдек сиёсий, демографик ва бошқа жараёнларда жаҳон динамикасини шакллантиради.

10. Глобал миграция тизими концепцияси жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви шароитида халқаро миграцияни ўрганишни давом эттирмоқда. Ушбу концепциянинг асосини И.Валлерстейн яратди¹⁴.

Глобал миграция тизими концепцияси миграция ҳаракатининг сабаби нафақат иш ҳақи даражасининг фарқи, балки иқтисодий тенгсизликнинг умумий шартлари ва чекка мамлакатлардаги инқирозли вазият деб ҳисоблайди¹⁵.

11. Янги халқаро иқтисодий тартиб концепцияси (Д. Бхагвати, В. Бенинг ва бошқалар). Ушбу концепциянинг моҳияти ривожланган мамлакатлар ривожланаётган мамлакатларнинг ишчи кучи, хусусан юқори малакали ишчиларидан фойдалангани учун ушбу мамлакатларга тўлиқ ва адолатли компенсация механизмини ишлаб чиқишига қаратилган.

12. Инсон капитали назарияси (Т. Шульц ва Г. Бекер) миграцияни инсон капиталига сармоя сифатида қарайди. Қўшимча инсон капитали миқдори олинган фаровонликка боғлиқ. Инсон капитали - бу қайта тикланадиган ресурс бўлиб, у тўпланиб қолиш хусусиятига эга¹⁶.

Биринчи марта инсон капиталига сармоялар Л. Сжаастад томонидан миграция тўғрисидаги қарори доирасида кўриб чиқилди¹⁷. Бироқ, миграция жараёнларини таҳлил қилишда инсон капитали моделидан фаол фойдаланиш Б. Чисвик тадқиқотлари билан бошланди¹⁸.

Инсон капитали моделига кўра миграция тўғрисидаги қарорга таъсир қилувчи учта асосий омил мавжуд. Булар: ватанда ва потенциал борадиган мамлакат иш билан бандлик шароитлари, мигрантнинг ёши ва унинг кўчиб ўтиш харажатларидир.

¹⁴Wallerstein I. The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. – N.Y.: Academic Press, 1976.

¹⁵ Колосницына М.Г., Суворова И.К. Международная трудовая миграция: теоретические основы и политика регулирования // Экономический журнал Высшей школы экономики. – 2005. – Т. 9. – № 4. – С. 543-565.

¹⁶ Theodore W. Schultz, Theodore William Investing in people: the economics of population quality. – London: University of California press, 1981. – 173 p.

¹⁷ Sjaastad L.A. The Costs and Returns of Human Migration // Journal of Political Economy. – 1962. – Vol. 70. – № 5-2. – P. 80-93.

¹⁸ Chiswick B.R. The Effect of Americanization on the Earnings of Foreign-born Men // The Journal of Political Economy. – 1978. – Vol. 86. – № 5. – P. 897-921.

1. Иш билан бандлик шароитлари - ўз мамлакати ва қабул қилувчи мамлакатда иш билан бандлик шароитлари иш ҳақи миқдори билан ифодаланади. Маълумки, мигрантларнинг дастлабки иш ҳақи маҳаллий аҳолининг иш ҳақидан анча паст. Бунинг асосий сабаблари инсон капитали ўтказилишининг тўлиқ эмаслиги ва меҳнат бозоридаги маълумотларнинг асимметриясидир. Кейинчалик, мигрантлар иш ҳақининг ўсиш суръати маҳаллий ишчиларнинг иш ҳақининг ўсиш суръатларидан ошиб кетади.

2. Мигрантнинг ёши. Бу барча потенциал мигрантлар учун жиддий чеклов сифатида қаралиши керак. Ушбу кўрсаткич ўзини сезиларли даражада тўғрилашга имкон бермайди, чунки у ходимнинг ўзига хос хусусиятларини аниқлайди. "Мигрант ёши" параметри ходимнинг миграция шаклида амалга оширилган инсон капиталига қўйилган сармоялардан фойда кўриши мумкин бўлган даврни белгилайди. Шундай қилиб, ёш омили миллий ва халқаро миқёсда ишчи кучи ҳаракатининг асосий чекловчи омилига айланмоқда.

3. Харажат омили. Кўчиб ўтиш тўғрисида қарор қабул қилишда харажатлар масаласи жуда муҳимдир. Ҳар қандай ҳаракат харажатлар билан боғлиқ - маълумот излаш, транспорт, уй-жой, янги иш қидириш, чет тилини ўрганиш ёки такомиллаштириш, янги маданиятга қўшилиш ва ҳк. Ҳатто Л. Сжастад миграция билан боғлиқ барча харажатлар тўпламини икки тоифага ажратди: пул билан боғлиқ ва пул билан боғлиқ бўлмаган харажатлар¹⁹. Бу харажатларни яена иқтисодий ва ноиқтисодий харажатлар деб айтишимиз мумкин. Бундан ташқари, тўғридан-тўғри миқдорий ўлчовга мос келмайдиган иккинчиси, потенциал мигрант учун кўпинча муҳимроқдир. Ноиқтисодий харажатлар сифатида оиладан ва яқинларидан ажралиш каби психологик муаммолар тушунилади. Шунингдек, иш топиш, янги турмуш шароитларига, тилга кўникишдаги қийинчиликлар каби муаммолар ҳам ноиқтисодий харажатларга киради.

Одатда миграция харажатлари икки параметрга, масофа ва ёшга боғлиқ ва ҳар иккала омил учун ҳам тўғридан-тўғри боғлиқлик мавжуд. Миграция харажатлари икки сабабга кўра масофа билан ижобий боғлиқдир. Аввало, бошқа мамлакатлар ҳақида маълумот олиш (масалан, ишнинг умумий шартлари ва маълум бир касбда ишлаш имкониятлари) жуда қимматга тушиши мумкин. Бу борада кўчиб юриш харажатлари ҳам ортади. Масофага қараб психологик харажатлар ҳам ортиб боради. Қабул қилаётган мамлакат ва мигрантнинг уйи қанча масофани ажратиб турса, у ўз ватанига ташриф буюриши шунчалик қимматга тушади.

Тенг равишда, ёшнинг таъсирини ҳар иккала тоифадаги, яъни иқтисодий ва ноиқтисодий харажатларда ҳам кўриш мумкин. Ўрта ёшли мигрантнинг оиласи бўлиши эҳтимоли кўпроқ бўлиб, транспорт харажатлари оила аъзолари сонига мутаносиб равишда кўпаяди. Шу билан бирга, психологик харажатлар ёшлар учун унчалик аҳамиятга эга эмас, улар қариндошлардан мустақилликка интилиб, ва дўстона муносабатларнинг бузилишини унчалик ватанидаги кишилар жиддий қабул қилмайди.

Табиийки, миграция харажатлари хориж тилини ўрганиш зарурати билан ҳам боғлиқ бўлиши мумкин, шунинг учун мигрант умумий гуруҳ тилида сўзлашадиган қўшни мамлакатларга кўчиб ўтишга интилади. Баъзи мутахассислар ҳатто АҚШ, Канада ва

¹⁹ Sjaastad L.A. The Costs and Returns of Human Migration // Journal of Political Economy. – 1962. – Vol. 70. – № 5-2. – P. 80–93.

Австралияга йўналтирилган миграция оқимларини бутун дунёда ўқитиладиган "халқаро" инглиз тилининг машҳурлиги билан изоҳлайдилар. МДХ мамлакатлари мисолида кўрадиган бўлсак, Марказий Осиё мамлакатларидан меҳнат мигрантлари Россияга эмиграцияни амалга оширадилар.

Кўчиш қарорига таъсир қилувчи яна бир муҳим омил - бу ишчининг индивидуал хусусиятларини акс эттирадиган “дисконт нормасидир”. Келажакдаги манфаатларни кутишга тайёр бўлган кишилар кўчишга қарор қиладилар.

Умуман олганда, инсон капитали моделидан бир қатор аниқ хулосалар чиқариш мумкин.

- Биринчидан, меҳнат мигрантлари одатда нисбатан ёшлардир (ва бу кўплаб тадқиқотлар билан тасдиқланган, уларнинг ўртача ёши, одатда, қабул қилувчи мамлакат аҳолисининг ўртача ёшидан 10-15 йил паст).

- Иккинчидан, меҳнат миграцияси қанчалик фойдали бўлса, даромаднинг кутилган фарқи шунчалик катта бўлади. Бу, авваламбор, меҳнат ресурслари динамикасини тушунтиради: кам даромадли мамлакатлардан ишчилар аҳоли жон бошига ўртача даромадлари анча юқори бўлган давлатларга оқиб келишади. Аммо ҳамма нарса шунчаки оддий эмас, чунки мамлакат фуқароларининг даромадлари нафақат уларнинг меҳнатлари ва иш ҳақларини, балки реципиент мамлакатлардаги солиқлар ва давлат ўтказмалари даражасига ҳам боғлиқдир.

Юқори малакали мутахассислар ўз ватанларида даромадларнинг тенг тақсимланган тамойили натижасида, мулкӣ тенглиги тўғрисида камроқ ташвишланидиган ҳудудларга кўчиш фойдали деб ҳисоблайдилар. Масалан, малакали хусусий стоматолог ўз даромадининг ярмидан кўпини давлатга бериши керак бўлган Швецияни тарк этади, бу ерда унинг даромадининг 30%ига солиқ солинади. Аксинча, кам малакали ишчилар учун даромадлар тенг тақсимланган мамлакатларга кетиш фойдали бўлади, бу ерда давлат энг кам иш ҳақини оширади ва иш берувчилар касаба уюшмалари босими остида тариф шартномаларида юқори иш ҳақини белгилайдилар.

Меҳнат миграциясининг муҳим тоифаларини ва ушбу ижтимоий-иқтисодий жараённинг асосий иқтисодий назарияларини аниқлашга қаратилган назарий ёндашувларни кўриб чиқишни якунлаб, кейинги тадқиқотлар учун меҳнат миграциясини талқин қилишда тор ёндашувга таяниш зарурлигини таъкидлаймиз.

Хулоса.

Асосан меҳнат миграцияси тўғрисида қарорни шахс алоҳида эмас, балки биргаликда қабул қилади, яъни мигрант ушбу қарорга оиласининг бошқа аъзолари билан маслаҳатлашиб келади. Миграция тўғрисида қарор кўпинча даромалар тенг тақсимланмаган мамлакат ишчи кучиси томонидан қабул қилинади. Миграция тўғрисида шахс қарор қабул қилганда, аввало бошқа мамлакатга кўчиб ўтишдаги фойдасининг соф ҳозирги қиймати миқдорини тахмин қилади.

Аёлларни иш билан таъминланиши сезиларли даражада ўзгарди ва энди уларнинг мақсади минимал даромад олиш эмас, аксинча мартабаларини ошириш ва ўзларининг ижтимоий ҳолатларини яхшилашдан иборат.

Глобал миграция тизимининг концепцияси миграция ҳаракатининг сабаби сифатида

нафақат иш ҳақи даражасидаги фарқни, балки иқтисодий тенгсизликнинг умумий шартлари ва чекка мамлакатлардаги инқирозли вазият деб ҳам тахмин қилинади.

Миграция харажатлари икки параметрга боғлиқ - масофа ва ёш ва ҳар иккала омил билан бевосита боғлиқлик мавжуд.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Гребенюк А.А. Теоретические подходы к изучению международной трудовой миграции // Миграция и социально-экономическое развитие. — 2016. — Том 1. — № 1. — С. 17–38. — doi: 10.18334/migration.1.1.38078
2. Chiswick B.R. The Effect of Americanization on the Earnings of Foreign-born Men // The Journal of Political Economy. — 1978. — Vol. 86. — № 5. — P. 897–921.
3. Stark O. Rural-to-Urban Migration in LDCs: A Relative Deprivation Approach // Economic Development and Cultural Change. — 1984. — Vol. 32. — № 3. — P. 475–486.
4. Kalinowska B., Knapinska M. Review of Chosen Migration Theories. — 2013. — P. 45–54.
5. Katz E., Stark O. Labor Migration and Risk Aversion in Less Developed Countries // Journal of Labor Economics. — 1986. — Vol. 4. — № 1. — P. 134–149.
6. Piore M. Birds of passage. Migrant labour and industrial societies. — New York: Cambridge University Press, 1979. — 240 p.
7. Robinson C., Tomes N. Self-Selection and Interprovincial Migration in Canada // The Canadian Journal of Economics. — 1982. — Vol. 15. — № 3. — P. 474–502.
8. Sjaastad L.A. The Costs and Returns of Human Migration // Journal of Political Economy. — 1962. — Vol. 70. — № 5-2. — P. 80–93.
9. Sjaastad L. A. The Costs and Returns of Human Migration // Journal of Political Economy. — 1962. — Vol. 70. — № 5-2. — P. 80–93.
10. Stark O. Rural-to-urban Migration in LDCs: a Relative Deprivation Approach // Economic Development and Cultural Change. — 1984. — Vol. 32. — № 3. — P. 475–486.
11. Stark O. Tales of Migration without Wage Differentials: Individual, Family and Community Contexts: ZEF Discussion Paper on Development Policy No. 73. — University of Bonn: Center for Development research, 2003. — 22 p.
12. Stark O., Bloom D.E. The New Economics of Labor Migration // The American Economic Review. — 1985. — Vol. 75. — № 2. — P. 173–178.
13. Theodore W. Schultz, Theodore William Investing in people: the economics of population quality. — London: University of California press, 1981. — 173 p. Wallerstein I. The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. — N.Y.: Academic Press, 1976.
14. Абылкаликов С.И., Винник М.В. Экономические теории миграции: рабочая сила и рынок труда. / Бизнес. Общество. Власть. — 2012. — № 12. — С. 1–19.
15. Гареев И.Ф., Мухаметова Н.Н. Сельские молодежные жилищно-производственные комплексы как инструмент пространственного распределения экономических

- ресурсов // Жилищные стратегии. – 2015. – Том 2. – № 2. – С. 119-128. – doi: 10.18334/zhs.2.2.543
16. Дементьев Н.В., Какушкина М.А. Влияние внешней трудовой миграции на развитие социально-трудовых отношений региона (на примере Тамбовской области) // Российское предпринимательство. – 2014. – № 6. – С. 80-92.
 17. Колосницына М.Г., Суворова И.К. Международная трудовая миграция: теоретические основы и политика регулирования // Экономический журнал Высшей школы экономики. – 2005. – Т. 9. – № 4. – С. 543-565.
 18. Калашникова И.В., МIRONENKO О.В. Трансферты домашних хозяйств: сущность, типология, факторы их формирования // Экономика труда. – 2014. – Том 1. – № 1. – С. 59-68. – doi: 10.18334/et.1.1.11
 19. Леонтьев В.В. Межотраслевая экономика. – М.: Экономика, 1997. – С. 199.
 20. Полухина А.В., Савенко Е.И. Исследование угроз национальной экономической безопасности России: социологический опрос // Экономические отношения. – 2014. – № 1. – С. 21-26.